

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА

«ELM» Redaksiya-Nəşriyyat və Poliqrafiya Mərkəzi
Редакционно-Издательский и Полиграфический Центр «Элм»

MƏRUZƏLƏR

ДОКЛАДЫ

ТОМ LXI CİLD

№ 4

2005

«ELM» nəşriyyatı — Издательство «ЭЛМ»
Bakı - 2005 – Bakı

NİKPUR CABBARLI

MƏHƏMMƏDHÜSEYN ŞƏHRİYAR
MÜHACİRƏT ƏDƏBİ TƏNQİDİNDƏ*(Azərbaycan MEA-nın akademiki B.Ə.Nəbiyev tərəfindən təqdim edilmişdir)*

XX əsr Azərbaycan poeziyasının qüdrətli simalarından olan Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın yaradıcılığı mühacirət ədəbi tənqidinin də diqqətindən yayınmamışdır. Belə ki, mühacirət ədəbi-elmi fikrinin M.Ə.Rəsulzadə və Ə.Cəfəroğlu kimi görkəmli nümayəndələri şairin yaradıcılığına həsr etdikləri məqalələrində onun Azərbaycan və İran ədəbiyyatlarının inkişafındakı mühüm xidmətlərini qeyd etmiş, sənətinin milli olmaqla bərabər, ümumbəşəri mahiyyət kəsb etdiyini də vurğulamışlar.

M.Ə.Rəsulzadənin «Ədəbi bir hadisə» məqaləsi mühacirət ədəbi tənqidinin Məhəmmədhüseyn Şəhriyar yaradıcılığına ilk müraciəti, eyni zamanda milli ədəbiyyatşünaslığımızda «Heydərbabaya salam» poeması haqqında ilk rəylərdəndir. Poemanın birinci hissəsinin çapından dərhal sonra yazılmış bu məqalə əvvəlcə 1954-cü ildə «Türk yurdu» dərgisində (sayı 240-241) işıq üzünə görmüş, müəllifinin vəfatından sonra isə – 1955-ci ildə «Azərbaycan» (Ankara) dərgisində təkrar çap olunmuşdur [1]. Müqayisə üçün qeyd edək ki, sovet Azərbaycanında Şəhriyar yaradıcılığı haqqında ilk məqalə – H.Məmmədzaadənin «Şəhriyar Təbrizi» məqaləsi bundan bir neçə il sonra – 1958-ci ildə dərc edilmişdir [3].

Şəhriyarın «Heydərbabaya salam» poemasını nəşrindən dərhal sonra ədəbi hadisə kimi dəyərləndirərkən M.Ə.Rəsulzadə bunu, özünün də xüsusi vurğuladığı kimi, heç də uzun illər farsca yazmış şairin türkcə əsər qələmə alması faktı ilə əlaqələndirmir. Farsca gözəl əsərlər yaradan Azərbaycan şairlərinin türkcə də mükəmməl sənət örnəyi olan şeirlər yazmalarının yenilik olmadığını, milli ədəbiyyatımızda bu ənənənin tarixinin bir neçə yüzilliklə ölçüldüyünü qeyd edən müəllif diqqəti belə bir incə məqama yönəldir ki, həmin əsərlərdən fərqli olaraq, «Heydərbabaya salam» özəl bir həsrətin təpkisiylə yazılmışdır; Şəhriyar bu əsəri qələmə alarkən dini, siyasi amillərdən təsirlənməmiş, din və ya təriqət təəssübkeşliyinə qapılmamış, klassik şeir örnəklərini təqliddə məharət göstərmək həvəsinə düşməmişdir.

M.Ə.Rəsulzadə «Heydərbabaya salam» poemasının bir sənət əsəri kimi uğurlu alınmasının, dillər əzbəri olaraq məşhurlaşmasının başlıca səbəbini Şəhriyarın dil sənətkarlığında görür. Poemanın «məşhur saz şairlərinin kullandıqları

cana sinən bir ahənglə yazıldığını» qeyd edən alimin fikrincə, «Şair, xalqın konuştuğu dili öylə akıcı bir şeir dili halinə gətiriyor ki, bunu okuma-yazması olmayan bir köylü anladığı kibi, ədəbi zövqü incəlmiş hər hankı bir aydın da böyük bir həzz ilə okur və gerçək bir sənət əsərindən duyacağı həyəcanı duyar» [1, a, 4]. Farscaya «İran klassikləri səviyyəsində hakim bir şair olan Şəhriyarın» türkçə də yüksək poetik ustalıq nümayiş etdirdiyini əyani şəkildə göstərmək üçün M.Ə.Rəsulzadə poemadan çoxsaylı sitatlar verir və yenidən milli ədəbiyyat tariximizə müraciət edərək «Heydərbabaya salamı» belə dəyərləndirir: «Zəngin Azərbaycan ədəbiyyatı gələnlərində hadisə və mərhələ təşkil edən əsərlər az deyildir, fəqət bunlardan bilxassə son illərdəki ədəbi həyatda görünənlər arasında heç biri «Heydər baba» qədər canlı, qanlı və bir bakıma, hətta deyə bilərik ki, milli deyildir» [1, b, 5]. Əsərə bu milliliyi təmin edən isə, M.Ə.Rəsulzadənin düzgün olaraq vurğuladığı kimi, ana dili amili ilə yanaşı, Şəhriyarın xalq yaradıcılığından bəhrələnməklə yaratdığı, «folklorumuzun bütün gözəllik və zənginliklərini özündə əks etdirən səmimi, təbii bir şeir çeşidi»dir. M.Ə.Rəsulzadəyə görə, məhz həmin cəhətləri ilə «bu parlaq əsər, milli yaradıcılıq qüdrətini təmsil edən bir əzəmət və ehtişamdadır» və «farscanın fəsaht və bələğətinə məcrup olub, sənələr sənəsi ana dilini yadırğamış ikən, Azərbaycanlı sənətkarın, derkən, bu qədər milli bir şeir yazması yaşadığımız günlərin ən böyük hadisəsidir!..» [1, b, 5].

M.Ə.Rəsulzadənin «Ədəbi bir hadisə» məqaləsinin ilk dərcindən on il sonra mühacirət ədəbi tənqidi Şəhriyar sənətinə növbəti dəfə müraciət edir. 1964-cü ildə «Türk kultürü araşdırmaları» dərgisində böyük türkoloq-alim, professor Əhməd Cəfəroğlunun «Şair Şəhriyar» məqaləsi çap olunur [2]. Məqalənin əvvəlində müəllif Şəhriyarın çağdaş İran ədəbiyyatındakı mövqeyini olduqca yüksək dəyərləndirərək yazır: «Yetişdirdiyi uluslararası böyük ustad şairlərilə məğrur İran ədəbiyyatı, keçirmiş olduğu nisbətən uzun sürəli sükut dövrəsindən sonra, çağımızın böyük şairlərindən Şəhriyarla səsə gətirilmiş bulunmaqdadır» [2, 133]. Alman mütəfəkkiri Götenin İran poeziyası klassiklərinin yaradıcılığına heyranlığını gizlətmədiyini vurğulayan Ə.Cəfəroğluya görə, «Şair Şəhriyar da eyni kateqoriyaya daxil olmağa haqq qazanmış son çağ İran şairlərindən biridir» [2, 133]. Bu yerdə dərhal onu qeyd edək ki, istər Ə.Cəfəroğlunun, istərsə də M.Ə.Rəsulzadənin anlamında İran ədəbiyyatı, İran şairi anlayışları heç də fars ədəbiyyatı, fars şairi anlayışlarının qarşılığı kimi qavranılmır. Burada İran coğrafi-siyasi bir anlayışdır və İran ədəbiyyatı dedikdə, bu dövlətin ərazisində yaşayan və ümumiran ədəbiyyatını yaradan bütün xalqların ədəbiyyatı, İran şairi dedikdə isə, İran dövlətinin vətəndaşı olan şair başa düşülməlidir. Ə.Cəfəroğlunun Şəhriyarla bağlı yazdığı aşağıdakı sətirlər də fikrimizi təsdiq edir: «Mənsub olduğu nəsil də İran Azərbaycanı türklüyünün bir nəslidir. Körpəlikdən dəliqanlıq çağına qədər yaşadığı ana dili ocağına qarşı bəslədiyi sıcaq hiss və həsrət, onun həm fars, həm də Azərbaycan-türk ədəbiyyatlarının malı olaraq sayılmasına yol açmışdır» [2, 133].

Ədəbi əsərlərin milliliyini təyin edərkən ilk növbədə ana dili amilinə üstünlük verən Ə.Cəfəroğlunun nəzərində, Şəhriyar anadilli poeziyası ilə milli ədəbiyyatımız üçün daha böyük önəm kəsb edir. Alim belə bir fikrində də haqlıdır ki, Şəhriyar özünün farsdilli yaradıcılığı ilə İran ədəbiyyatının klassiki

səviyyəsinə ucalmış, sənətkarlıq baxımından Nizami, Sədi və Hafiz kimi dahilərə bərabər tutulmuşdursa, digər tərəfdən, Azərbaycan türkcəsini, ona layiq sadəliyi içərisində dilləndirməsi və ona üslubyaratma qabiliyyətini qazandırması ilə Sədidən, Hafizdən artıq Azərbaycan ədəbiyyatının gerçək bir «Şəhriyarlığına» yüksəlmişdir [2, 133]. Məhz belə bir nəzəri başlanğıca söykənən Ə.Cəfəroğlu «Şair Şəhriyar» məqaləsini bütünlükdə sənətkarın ana-dilli yaradıcılığının incisi sayılan «Heydərbabaya salam» poemasının təhlilinə həsr edir və Şəhriyarın qüdrətli Azərbaycan-türk şairi olduğunu əsaslandırır.

«Heydərbabaya salam» poemasını «doğulduğu torpağın daşı, dili və ənənələri üçün həyat həsrətilə yanan şairin verimli qələminin məhsulu» kimi dəyərləndirən Ə.Cəfəroğluya görə, bu əsərlə «unudulmuş kiçik bir azəri kəndi, Şəhriyarın kölgəsinə sığındığı heybətli Heydərbaba dağı yenidən tarixə mal olmuşdur» [2, 133]. Şairin məqsədini «kimsənin xəyalına gətirə bilmədiyi ana ocağı – kəndinə hər kəsi gətirməkdə, «Heydərbaba»nı beynəlxalq ədəbiyyat mövzularına daxil etməkdə» gören alimin qənaətinə, əsərdə buna nail olunmuşdur: «...Onun bu şeirlərdə ələ aldığı motivlər tamamilə milli xalq həyatından alınmış, folklorikdir. Köyün bütün toplum həyatını incəliyi ilə açıqlamağa çalışmış, ona zərif bir əda və təsvir gücü vermişdir. Yaşadığı köyünün tipləri əbədiləşdirilmiş, artıq kayb olmaya üz tutmuş həyat gələnlərinə türk zövqünü və rəngini vermişdir. Şəhriyar ruhən çox incə bir insan olacaqdır ki, köyünə ən ufak xidməti dokunanları belə ortaya çıxarmış, onun bütün vəsflərindən bəhs etmişdir. Bundan dolayıdır ki, şeirlərdə mənfi tiplərə yer verilməmiş, bir türk köyü müsbət cəbhəsi ilə tanındılmışdır» [2, 136]. Şəhriyarı «ümumiyyətlə, incə, fəqət milli motivlər yaradıcısı» kimi səciyyələndirən Ə.Cəfəroğlu onun təsvirində ənənəvi həyat motivlərinin (bayram şənliyi, bacadan şal salınması, yeni kənd eşqi, toy gecəsi alma atılması, yumurta boyanması və toqquşdurulması, çərşənbə gecəsi qızların fala baxması və s.) yüksək poetik ustalıqla canlandırıldığını, «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi boyunca özünü bu qədər tanıdan, daxili aləmini bürüzə verən digər bir şairə rastlanmadığını» [2, 139] qeyd edir.

M.Ə.Rəsulzadə kimi, Ə.Cəfəroğlu da «Heydərbabaya salam»ın böyük uğur qazanmasında dil amilinin mühüm rol oynadığını, Şəhriyarın ana-dilli poeziyamızın Xətayi, Füzuli kimi qüdrətli klassiklərinin bu sahədəki ənənələrindən yaradıcılıqla, yüksək ustalıqla bəhrələnərək şeir texnikasını inkişaf etdirdiyini vurğulayır: «...Kəlimə seçimi və qruplaşdırılması, ümumiyyətlə, Şəhriyar dilinin ən böyük və orijinal xüsusiyyətini təşkil etməkdədir. Kəlimələr hankı şəkilçi ilə və ya qrammatik formada olursa-olsun, Şəhriyarın isabətli seçimindən uzaqlaşa bilməmişlər. Zənginlik, seçmə qabiliyyəti semantik ifadə dolusu söz və deyimlərdə özünü göstərir. ...Şəhriyarın dilində gözə çarpan ən böyük özəllik sərbəst surətdə fellərdən istifadə etmək qabiliyyətidir. O, şeirini bu yolla ahəngləşdirmişdir desəm, heç də mübaliğə etməmiş olaram» [2, 140-141].

Şəxsiyyəti və sənəti ilə bütöv Azərbaycanın rəmzinə çevrilən, təkcə türkçə deyil, «elinin farsca da dərđini söylər dili» olan Şəhriyarın yaradıcılığı, bu müxtəsər təhlillərimizdən görüldüyü kimi, hələ 1950-60-cı illərdə mühacirət ədəbi tənqidində layiqli qiymətini almışdır. M.Ə.Rəsulzadənin və Ə.Cəfəroğlunun şairin sənətinə milli və ümumbəşəri dəyərlər kontekstində

verdikləri bu qiymət çağdaş şəhriyarşünaslıq üçün yalnız ədəbi-tarixi fakt kimi deyil, nəzəri-metodoloji baxımdan da əhəmiyyətlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Resulzade M.E.* Edebi bir hadisə. «Azerbaycan», 1955, a) sayı 4-5 (40-41), s.2-5; b) sayı 6-7 (42-43), s.2-5.
2. *Caferoğlu A.* Şair Şehriyar. «Türk kültürü araştırmaları», Ankara, 1964, sayı 1, s.133-141.
3. *Məmmədzadə H.* Şehriyar Təbrizi. Ədəbiyyat və incəsənət, 14 sentyabr 1958.

*Azərbaycan MEA Nizami adına
Ədəbiyyat İnstitutu*

Daxil olmuşdur: 31.V.2006

Н.Джаббарлы

МАГАММЕДГУСЕЙН ШАХРИЯР В ЭМИГРАНТСКОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ КРИТИКЕ

Творчество М.Шахрияра, могущественной личности азербайджанской поэзии XX века, нашло свою достойную оценку и в эмигрантской литературной критике. Такие видные представители эмигрантской литературно-научной мысли как М.Э.Расулзаде и А.Джафароглы в статьях, посвященных творчеству поэта, отметили важную роль его в истории азербайджанской и иранской литературы, утверждали, что искусство его, будучи национальным, вместе с тем имеет общечеловеческое значение. Эмигрантские ученые поэму Шахрияра «Приветствие Гейдарбабе» оценили как литературное событие, отметив, что поэзия поэта на родном языке приобретает еще более важное значение для истории нашей национальной литературы.

N.Jabbarly

MAHAMMAD HUSSEIN SHAHRIYAR IN EMIGRANT LITERARY CRITICISM

The works by M.Shahriyar, one of the great figures in Azerbaijan poetry was appraised at its true worth in emigrant literary criticism as well. Thus such outstanding representatives of emigrant literary-scientific thought like M.A.Rasul-zade and A. Jafaroghlu in their papers devoted to the poet's works noted his important role in history of Azerbaijan and Iran literatures, emphasized both the nationality and common to all mankind of his poetry. To the emigrant scholars' mind who appreciated the poem "Hail to Haydarbaba" as a literary event, the poet's works in his mother tongue are of greater importance in history of our native literature.

Tarix

Q.Hacıyev. Bərdə şəhərinin yeni dövr tarixinə dair (XVIII-XIX əsrlər)..... 174

Hüquq

R.Rəhimli. Konstitusiyamızda yerli özünüidare anlayışı 179

Filologiya

Ş.H.Alısanlı. Tarixi poetika və ədəbiyyatşünaslığın müasir mərhələsi 183

R.Qeybullayeva. Azərbaycan ədəbiyyatında genetik ümumilik elementləri 193

N.Cabbarlı. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar mühacirət ədəbi tənqidində 201

**MƏHƏMMƏDHÜSEYN ŞƏHRİYAR
MÜHACİRƏT ƏDƏBİ TƏNQİDİNDƏ**

(Azərbaycan MEA-nın akademiki B.Ə.Nəbiyev təqdim etmişdir)

XX əsr Azərbaycan poeziyasının qüdrətli simalarından olan Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın yaradıcılığı mühacirət ədəbi tənqidinin də diqqətindən yayınmamışdır. Belə ki, mühacirət ədəbi-elmi fikrinin M.Ə.Rəsulzadə və Ə.Cəfəroğlu kimi görkəmli nümayəndələri şairin yaradıcılığına həsr etdikləri məqalələrində onun Azərbaycan və İran ədəbiyyatlarının inkişafındakı mühüm xidmətlərini qeyd etmiş, sənətinin milli olmaqla bərabər, ümumbəşəri mahiyyət kəsb etdiyini də vurğulamışlar.

M.Ə.Rəsulzadənin «Ədəbi bir hadisə» məqaləsi mühacirət ədəbi tənqidinin Məhəmmədhüseyn Şəhriyar yaradıcılığına ilk müraciəti, eyni zamanda milli ədəbiyyatşünaslığımızda «Heydərbabaya salam» poeması haqqında ilk rəylərdəndir. Poemanın birinci hissəsinin çapından dərhal sonra yazılmış bu məqalə əvvəlcə 1954-cü ildə «Türk yurdu» dərgisində (sayı 240-241) işıq üzü görmüş, müəllifinin vəfatından sonra isə – 1955-ci ildə «Azərbaycan» (Ankara) dərgisində təkrar çap olunmuşdur (1). Müqayisə üçün qeyd edək ki, sovet Azərbaycanında Şəhriyar yaradıcılığı haqqında ilk məqalə – H.Məmmədzadənin «Şəhriyar Təbrizi» məqaləsi bundan bir neçə il sonra – 1958-ci ildə dərc edilmişdir (3).

Şəhriyarın «Heydərbabaya salam» poemasını nəşrindən dərhal sonra ədəbi hadisə kimi dəyərləndirərkən M.Ə.Rəsulzadə bunu, özünün də xüsusi vurğuladığı kimi, heç də uzun illər farsca yazmış şairin türkcə əsər qələmə alması faktı ilə əlaqələndirmir. Farsca gözəl əsərlər yaradan Azərbaycan şairlərinin türkcə də mükəmməl sənət örnəyi olan şeirlər yazmalarının yenilik

olmadığını, milli ədəbiyyatımızda bu ənənənin tarixinin bir neçə yüzilliklə ölçüldüyünü qeyd edən müəllif diqqəti belə bir incə məqama yönəldir ki, həmin əsərlərdən fərqli olaraq, «Heydərbabaya salam» özəl bir həsrətin təpkiyiylə yazılmışdır; Şəhriyar bu əsəri qələmə alarkən dini, siyasi amillərdən təsirlənməmiş, din və ya təriqət təəssübkeşliyinə qapılmamış, klassik şeir örnəklərini təqliddə məharət göstərmək həvəsinə düşməmişdir.

M.Ə.Rəsulzadə «Heydərbabaya salam» poemasının bir sənət əsəri kimi uğurlu alınmasının, dillər əzbəri olaraq məşhurlaşmasının başlıca səbəbini Şəhriyarın dil sənətkarlığında görür. Poemanın «məşhur saz şairlərinin kullandığıları cana sinən bir ahənglə yazıldığını» qeyd edən alimin fikrincə, «Şair, xalqın konuştuğu dili öylə akıcı bir şeir dili halinə gətiriyor ki, bunu okuma-yazması olmayan bir köylü anladığı kibi, ədəbi zövqü incəlmiş hər hankı bir aydın da böyük bir həzz ilə okur və gerçək bir sənət əsərindən duyacağı həyəcanı duyar» (1, a, s.4). Farscaya «İran klassikləri səviyyəsində hakim bir şair olan Şəhriyarın» türkcə də yüksək poetik ustalıq nümayiş etdirdiyini əyani şəkildə göstərmək üçün M.Ə.Rəsulzadə poemadan çoxsaylı sitatlar verir və yenidən milli ədəbiyyat tariximizə müraciət edərək «Heydərbabaya salam»ı belə dəyərləndirir: «Zəngin Azərbaycan ədəbiyyatı gələnlərində hadisə və mərhələ təşkil edən əsərlər az deyildir, fəqət bunlardan bilxassə son illərdəki ədəbi həyatda görünənlər arasında heç biri «Heydər baba» qədər canlı, qanlı və bir bakıma, hətta deyə bilirik ki, milli deyildir» (1, b, s.5). Əsərə bu milliliyi təmin edən isə, M.Ə.Rəsulzadənin düzgün olaraq vurğuladığı kimi, ana dili amili ilə yanaşı, Şəhriyarın xalq yaradıcılığından bəhrələnərək yaratdığı, «folklorumuzun bütün gözəllik və zənginliklərini özündə əks etdirən səmimi, təbii bir şeir çeşidi»dir. M.Ə.Rəsulzadəyə görə, məhz həmin cəhətləri ilə «bu parlaq əsər, milli yaradıcılıq qüdrətini təmsil edən bir əzəmət və ehtişamdadır» və «farscanın fəsaət və bəlağətinə məcrup olub, sənələr sənəsi ana dilini yadırgamış ikən, Azərbaycanlı sənətkarın, derkən, bu qədər milli bir şeir yazması yaşadığımız günlərin ən böyük hadisəsidir!..» (1, b, s.5).

M.Ə.Rəsulzadənin «Ədəbi bir hadisə» məqaləsinin ilk dərcindən on il sonra mühacirət ədəbi tənqidi Şəhriyar sənətinə növbəti dəfə müraciət edir. 1964-cü ildə «Türk kultürü araşdırmaları» dərgisində böyük türkoloq-alim, professor Əhməd Cəfəroğlunun «Şair Şəhriyar» məqaləsi çap olunur (2). Məqalənin əvvəlində müəllif Şəhriyarın çağdaş İran ədəbiyyatındakı mövqeyini olduqca yüksək dəyərləndirərək yazır: «Yetişdirdiyi uluslararası böyük ustad şairlərilə məğrur İran ədəbiyyatı, keçirmiş olduğu nisbətən uzun sürəli sükut dövrəsindən sonra, çağımızın böyük şairlərindən Şəhriyarla səsə gətirilmiş bulunmaqdadır» (2, s.133). Alman mütəfəkkiri Götenin İran poeziyası klassiklərinin yaradıcılığına heyranlığını gizlətmədiyini vurğulayan Ə.Cəfəroğluya görə, «Şair Şəhriyar da eyni kateqoriyaya daxil olmağa haqq qazanmış son çağ İran şairlərindən biridir» (2, s.133). Bu yerdə dərhal onu qeyd edək ki, istər Ə.Cəfəroğlunun, istərsə də M.Ə.Rəsulzadənin anlamında İran ədəbiyyatı, İran şairi anlayışları heç də fars ədəbiyyatı, fars şairi anlayışlarının qarşılığı kimi qavranılmır. Burada İran coğrafi-siyasi bir anlayışdır və İran ədəbiyyatı dedikdə, bu dövlətin ərazisində yaşayan və ümumiran ədəbiyyatını yaradan bütün xalqların ədəbiyyatı, İran şairi dedikdə isə, İran dövlətinin vətəndaşı olan şair başa düşülməlidir. Ə.Cəfəroğlunun Şəhriyarla bağlı yazdığı aşağıdakı sətirlər də fikrimizi təsdiq edir: «Mənsub olduğu nəsil də İran Azərbaycanı türklüyünün bir nəslidir. Körpəlikdən dəliqanlıq çağına qədər yaşadığı ana dili ocağına qarşı bəslədiyi sıcaq hiss və həsrət, onun həm fars, həm də Azərbaycan-türk ədəbiyyatlarının malı olaraq sayılmasına yol açmışdır» (2, s.133).

Ədəbi əsərlərin milliliyini təyin edərkən ilk növbədə ana dili amilinə üstünlük verən Ə.Cəfəroğlunun nəzərində, Şəhriyar anadilli poeziyası ilə milli ədəbiyyatımız üçün daha böyük önəm kəsb edir. Alim belə bir fikrində də haqlıdır ki, Şəhriyar özünün farsdilli yaradıcılığı ilə İran ədəbiyyatının klassiki səviyyəsinə ucalmış, sənətkarlıq baxımından Nizami, Sədi və Hafiz kimi dahilərə bərabər tutulmuşdursa, digər tərəfdən, Azərbaycan türkcəsini, ona layiq sadəliyi içərisində dilləndirməsi və ona üslub yaratma qabiliyyətini qazandırması ilə Sədidən, Hafizdən artıq Azərbaycan ədəbiyyatının gerçək bir

«Şəhriyarlığına» yüksəlmişdir (2, s.133). Məhz belə bir nəzəri başlanğıca söykənən Ə.Cəfəroğlu «Şair Şəhriyar» məqaləsini bütünlükdə sənətkarın ana-dilli yaradıcılığının incisi sayılan «Heydərbabaya salam» poemasının təhlilinə həsr edir və Şəhriyarın qüdrətli Azərbaycan-türk şairi olduğunu əsaslandırır.

«Heydərbabaya salam» poemasını «doğulduğu torpağın daşı, dili və ənənələri üçün həyat həsrətilə yanan şairin verimli qələminin məhsulu» kimi dəyərləndirən Ə.Cəfəroğluya görə, bu əsərlə «unudulmuş kiçik bir azəri kəndi, Şəhriyarın kölgəsinə sığındığı heybətli Heydərbaba dağı yenidən tarixə mal olmuşdur» (2, s.133). Şairin məqsədini «kimsənin xəyalına gətirə bilmədiyi ana ocağı – kəndinə hər kəsi gətirməkdə, «Heydərbaba»nı beynəlxalq ədəbiyyat mövzularına daxil etməkdə» görən alimin qənaətinə, əsərdə buna nail olunmuşdur: «...Onun bu şeirlərdə ələ aldığı motivlər tamamilə milli xalq həyatından alınmış, folklorikdir. Köyün bütün toplum həyatını incəliyi ilə açıqlamağa çalışmış, ona zərif bir əda və təsvir gücü vermişdir. Yaşadığı köyünün tipləri əbədiləşdirilmiş, artıq kayb olmaya üz tutmuş həyat gələnlərinə türk zövqünü və rəngini vermişdir. Şəhriyar ruhən çox incə bir insan olacaqdır ki, köyünə ən ufak xidməti dokunanları belə ortaya çıxarmış, onun bütün vəsflərindən bəhs etmişdir. Bundan dolayıdır ki, şeirlərdə mənfi tiplərə yer verilməmiş, bir türk köyü müsbət cəbhəsi ilə tanındılmışdır» (2, s.136). Şəhriyarı «ümumiyyətlə, incə, fəqət milli motivlər yaradıcısı» kimi səciyyələndirən Ə.Cəfəroğlu onun təsvirində ənənəvi həyat motivlərinin (bayram şənliyi, bacadan şal salınması, yeni kənd eşqi, toy gecəsi alma atılması, yumurta boyanması və toqquşdurulması, çərşənbə gecəsi qızların fala baxması və s.) yüksək poetik ustalıqla canlandırıldığını, «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi boyunca özünü bu qədər tanıdan, daxili aləmini bürüzə verən digər bir şairə rastlanmadığını» (2, s.139) qeyd edir.

M.Ə.Rəsulzadə kimi, Ə.Cəfəroğlu da «Heydərbabaya salam»ın böyük uğur qazanmasında dil amilinin mühüm rol oynadığını, Şəhriyarın anadilli poeziyamızın Xətayi, Füzuli kimi qüdrətli klassiklərinin bu sahədəki ənənələrindən yaradıcılıqla, yüksək ustalıqla bəhrələnərək şeir texnikasını inkişaf etdirdiyini

vurğulayır: «...Kəlimə seçimi və qruplaşdırılması, ümumiyyətlə, Şəhriyar dilinin ən böyük və orijinal xüsusiyyətini təşkil etməkdədir. Kəlimələr hankı şəkilçi ilə və ya qrammatik formada olursa-olsun, Şəhriyarın isabətli seçimindən uzaqlaşa bilməmişlər. Zənginlik, seçmə qabiliyyəti semantik ifadə dolusu söz və deyimlərdə özünü göstərir. ...Şəhriyarın dilində gözə çarpan ən böyük özəllik sərbəst surətdə fellərdən istifadə etmək qabiliyyətidir. O, şeirini bu yolla ahəngləşdirmişdir desəm, heç də mübaliğə etməmiş olaram» (2, s.140-141).

Şəxsiyyəti və sənəti ilə bütöv Azərbaycanın rəmzinə çevrilən, təkcə türkcə deyil, «elinin farsıca da dərdini söylər dili» olan Şəhriyarın yaradıcılığı, bu müxtəsər təhlillərimizdən göründüyü kimi, hələ 1950-60-cı illərdə mühacirət ədəbi tənqidində layiqli qiymətini almışdır. M.Ə.Rəsulzadənin və Ə.Cəfəroğlunun şairin sənətinə milli və ümumbəşəri dəyərlər kontekstində verdikləri bu qiymət çağdaş şəhriyarşünaslıq üçün yalnız ədəbi-tarixi fakt kimi deyil, nəzəri-metodoloji baxımdan da əhəmiyyətlidir.

ƏDƏBİYYAT:

1. M.E.Resulzade. Edebi bir hadise. «Azərbaycan», 1955, a) sayı 4-5 (40-41), s.2-5; b) sayı 6-7 (42-43), s.2-5.
2. A.Caferoğlu. Şair Şehriyar. «Türk kültürü araştırmaları», Ankara, 1964, sayı 1, s.133-141.
3. H.Məmmədzadə. Şəhriyar Təbrizi. «Ədəbiyyat və incəsənət», 14 sentyabr 1958.

Azərbaycan MEA

Nizami adına

Ədəbiyyat İnstitutu

Daxil olmuşdur

Nikpur Jabbarly

Mahammad Hussein Shahriyar in Emigrant Literary Criticism

SUMMARY

The works by M.Shahriyar, one of the great figures in Azerbaijan poetry was appraised at its true worth in emigrant literary criticism as well. Thus such outstanding representatives of emigrant literary-scientific thought like M.A.Rasulzade and A. Jafaroghlu in their papers devoted to the poet's works noted his important role in history of Azerbaijan and Iran literatures, emphasized both the nationality and common to all mankind of his poetry. To the emigrant scholars' mind who appreciated the poem "Hail to Haydarbaba" as a literary event, the poet's works in his mother tongue are of greater importance in history of our native literature.

Никпур Джаббарлы

Магаммедгусейн Шахрияр в эмигрантской литературной критике

РЕЗЮМЕ

Творчество М.Шахрияра, могущественной личности азербайджанской поэзии XX века, нашло достойную свою оценку и в эмигрантской литературной критике. Такие видные представители эмигрантской литературно-научной мысли как М.Э.Расулзаде и А.Джафароглы в статьях, посвященных творчеству поэта, отметив важную роль его в истории азербайджанской и иранской литератур, утверждали, что искусство его, будучи национальным, вместе с тем имеет общечеловеческое значение. Эмигрантские ученые поэму Шахрияра «Приветствие Гейдарбабе» оценили как литературное событие, отметив, что поэзия поэта на родном языке приобретает еще более важное значение для истории нашей национальной литературы.